

1. Bevezetés

Természeti képek minden kultúra költészetében megtalálhatóak. Természet-

60 Fittler Áron

A VAKA-KÖLTÉSZET TERMÉSZETSZEMLÉ- LETE ÉS TERMÉSZET- ÁBRÁZOLÁS A NYUGATI KÖLTÉSZETBEN

Különös tekintettel

a növények ábrázolására

felfogás, ember és természet kapcsolatának, illetve ebből következően annak költészetben való megjelenése tekintetében azonban a kultúrák között különbségek mutatkoznak.

A növények például kezdetől fogva szorosan kapcsolódtak az emberhez, ezt hiedelmek és népmondák is bizonyítják. Ennek egyik tipikus példája az életfa és a világfa motívuma, amely a világ valamennyi kultúrájában megtalálható.¹ Általános gyakorlat to-

vábbá a költészetben, hogy valaki különböző növények és más természeti képek segítségével fejezi ki érzéseit, gondolatait, virágokhoz hasonlítja kedvesét, illetve emberi szokásokat, cselekedeteket is szokás természeti képekhez, jelenségekhez hasonlítani. Ezen a ponton azonban különbséget fedezhetünk fel a japán vaka-költészet és a nyugati líra között. Jelen tanulmányban a növények költészetben való megjelenésére összpontosítunk, megvizsgálva a japán és a nyugati költészetben megjelenő sajátosságokat.

2. Növények ábrázolása a klasszikus japán vaka-költészetben

Az imént azt mondtuk a növényeket megjelenítő versekről, hogy azok többnyire eszközök emberi érzések és más emberekkel kapcsolatos események kifejezésére, és erre a japán költészetben is számos példát találunk. Köztudott azonban, hogy a japán költészet egyik fontos témája magának a természetnek a megjelenítése, a négy évszak különböző növényei, állatai és más természeti jelenségei iránti csodálatának versbe foglalása, amely sajátosság az első japán versantológia, a *Tízezer levél gyűjteménye* (*Man'jósú* (万葉集 vagy 萬葉集), 8. század) óta megtalálható. A természetet megjelenítő költészet igen sokszínű, egyaránt születtek versek a különböző természeti képek,

jelenségek csodálatáról, de előfordul, hogy a költő megszemélyesít egy-egy állatot vagy növényt, gyakran meg is szólítva őket, vagyis társként tekint rájuk. Az ilyen jellegű költészetben belül most azokat a verseket vizsgáljuk meg, amelyekben a növényeket úgy személyesítik meg, hogy az ember érzéseitől vagy akaratától függetlenül, természetes formájukban érző, 61 gondolkodó vagy cselekvő lényekként ábrázolják őket.

2.1 Érző, gondolkodó, cselekvő növények – A növényábrázolás egy típusa a Régi és új dalok gyűjteményének korában

A növények lélekkel rendelkező, érző lényekként való ábrázolásának vaka-költészetben megjelenő gondolatköréről korábban Isii Kōsei írt.² Ő a vaka-költészet e fajta növényábrázolásában a növények buddhává válását hirdető buddhista eszme hátterét kereste, és a növények buddhává válásának tanairól legrészletesebb magyarázatokat készítő szerzetes, a japáni ezoterikus buddhizmus Tendai irányzatához (Tendaisú, 天台宗) tartozó Annen (安然, 9. század második fele) mestere, Hendzsó főszerzetes (szódzsó Hendzsó, 僧正遍昭) verseire figyelt fel. Hendzsó verseiben valóban találhatóak ilyen költemények, mint például az alábbi vaka:

Akkor költötte, amikor harmatot látott egy lótuszon.

Hendzsó főszerzetes

はちすばのにごりにしまぬ心もてなにかはつゆを玉とあざむく

*hacsiszuba no
nigori ni simanu
kokoro mote
nani ka va cuju o
tama to azamuku*

*Hisz a lótusznak
szíve mentes a sártól.
Miért, hogy mégis
drágakőnek hazudja
levelén a harmatot?²³*

(Régi és új dalok gyűjteménye, Nyári dalok, 165.)

Jelen vers a *Lótusz szútra* Bódhiszattvák előjövetele a földből című 15. fejezetének bódhiszattvák útjáról szóló közismert hasonlatát idézi: *Jól megtanulni a bódhiszattvák útját, ezáltal a világ mocskától be nem szennyeztetni éppen olyan, mint ahogyan a lótusz a vízben van, noha a földből jön elő, ahogyan a bódhiszattvák.* Hendzsó azonban ezt a képet magára a lótuszra alkalmazza, megszemélyesítve a virágot, és mintegy számon kérve megszólítja, miért hazudja drágakőnek a levelére szállt harmatot. Isii ezen kívül a leánykavirágról (japán: ominaeszi (女郎花), a *Patrinia scabiosifolia* nevű sárga

Új Forrás 2019/8 – Fittler Áron: A vaka-költészet természetsemleléte és természet-ábrázolása a nyugati költészetben – Különös tekintettel a növények ábrázolására

virágú, macskagyökérhez hasonló, ősszel nyíló virág) szóló verseket említ, főként azokat, amelyekben a költő a következő vershez hasonlóan beszélgetőtársként tekint a virágra a megszemélyesítés által:

62 Téma nélkül.

Hendzso főszerzetes

名にめでてをれるばかりぞをみなへし我おちにきと人にかたるな

na ni medete *Neved tetszett meg,*
oreru bakari zo *csak ezért téptelek le,*
ominaesi *leánykavirág!*
vare ocsiniki to *Hogy kísértésbe estem,*
hito ni kataruna *jaj, ne mondd el senkinek!*

(*Régi és új dalok gyűjteménye, Őszi dalok első kötete, 226.*)

Tekintve azonban, hogy ennek a virágnak a nevében eleve szerepel a *nő, lány* szó (a klasszikus japán nyelvben *omina* (をみな) formában is írták), ezért a megszemélyesítés igen könnyen létrejön, így azt kell mondanunk, hogy ez az elgondolás kissé más jellegű ahhoz képest, amikor egy olyan növényt ábrázol a költő érző, gondolkodó vagy cselekvő lényként, amelynek a nevében ehhez hasonló, emberre utaló jelentés nem szerepel. Megvizsgáltuk ezért az ilyen tartalmú vakákat, és azt állapítottuk meg, hogy a legtöbb példa a *Régi és új dalok gyűjteményének* (*Kokin vakasú, 古今和歌集*, a hagyomány szerint 905-ben készült el) szerkesztői, különösen Ki no Curajuki (紀貫之) és Ósikócsi no Micune (凡河内躬恒) vakái között található.

2.2 Virágok szíve, érző, gondolkodó füvek és fák

Nézzük meg tehát konkrétan, milyen versek találhatóak a témában a *Régi és új dalok gyűjteményének* szerkesztőitől! Vegyük elsőként Ki no Tomonori (紀友則) közismert versét!

Hulló cseresznyevirágokról költötte. *Ki no Tomonori*

久方のひかりのどけき春の日にしづ心なく花のちるらむ

hiszakata no *Messzi ég felől*
hikari nodokeki *ragyogó fényben úszó*
haru no hi ni *tavaszi napon*
sizugokoro naku *miért, hogy nem nyughatnak,*
hana no csiruramu *s hullanak a virágok?*

(*Régi és új dalok gyűjteménye, Tavaszi dalok második kötete, 84.*)

A dőlt betűvel kiemelt és aláhúzott *nem nyughatnak* kifejezés által a költő meg-
személyesíti a virágait hullató cseresznyefát, és lélekkel rendelkező, azaz érző
lényként ábrázolja azt. Ezen kívül az alábbi versekről is megállapítható ugyanez.

Akkor költötte, amikor valaki kertjében egy nemrég ültetett cseresznyefát látott, ami épp nyíltni kezdett. 63
Curajuki

ことしより春しりそむるさくら花ちるといふ事はならはざらなむ

<i>kotosi jori</i>	<i>Te, ki az idén</i>
<i>haru <u>sińszomuru</u></i>	<i><u>ismered meg a tavaszt:</u></i>
<i>szakurabana</i>	<i>cseresznyevirág!</i>
<i>csiru to iu koto va</i>	<i>Bárcsak ne <u>tanulnád meg,</u></i>
<i><u>naravazaranamu</u></i>	<i>hogyan kell lehullani!</i>

(*Régi és új dalok gyűjteménye, Tavasz dalok első kötete, 49.*)

Akkor költötte, amikor egy negyedik hónapban nyíló cseresznyefát látott.
Ki no Tosizada

あはれてふ事をあまたにやらじとや春におくれてひとりさ
くらむ

<i>avare csó</i>	<i>Dicsérő szavak:</i>
<i>koto o amata ni</i>	<i><u>másoknak ne mondhassák!-</u></i>
<i><u>jaradzi to ja</u></i>	<i>tán ezt <u>gondolja,</u></i>
<i>haru ni okurete</i>	<i>amint tavasz múltával</i>
<i>hitori szakuramu</i>	<i>egyes-egyedül nyílik?</i>

(*Régi és új dalok gyűjteménye, Nyári dalok, 136.*)

Ahogy kiemeltük, Curajuki a tavaszt megismerni, illetve a lehullást megtanulni kifejezések segítségével személyesíti meg a cseresznyefát. Fontos megjegyezni, hogy itt a cseresznyevirág természeténél fogva meglévő tulajdonságai, az első virágnyílás és a lehullás alapján cselekedtetni a költő vakája tárgyát. Ki no Tosizada ugyan nem tartozik a versantológia szerkesztői közé, fenti versében ő is megszemélyesít egy későn nyíló cseresznyefát. Ő azonban Curajuki költeményével ellentétben emberi tulajdonsággal ruházza fel a növényt: azt feltételezi, azért nyílik későn, mert irigy a többi virágra.

A *Régi és új dalok gyűjteményén* kívül is több hasonló költeményt találunk a négy évszokról szóló vakák között, főként Curajukitól és Micunétól, az ilyen jellegű versek figyelemre méltó kulcsszava pedig a *virágok szíve* (*hana no kokoro*, 花の心) vagy valamely azzal rokon jelentésű kifejezés.

[Téma nélkül]⁴

Curajuki

風をだにまちてぞ花のちりなまし心づからにうつろふがうさ

kaze o dani
macsite zo hana no
csirinamasi
kokorozukara ni
ucurou ga usza

Pedig a szelet
mindig megvárja, s úgy hull:
cseresznyevirág!
Szívtelen: kénye-kedve
szerint hervasztja szirmát!

(Dalok későbbi gyűjteménye, Tavasz harmadik kötet, 88.)

[Téma nélkül]

Kijohara no Fukajabu

うちはへてはるはさばかりのどけきを花の心やなにいそぐらん

ucsihaete
haru va szabakari
nodokeki o
hana no kokoro ja
nani iszoguramu

Hiszen minden nap
olyan nyugodt, ragyogó
tavasz tündököl!
Virágok szíve mégis
miért siet ilyenkor?

(Dalok későbbi gyűjteménye, Tavasz harmadik kötet, 92.)

[Húsz vers a kjógokui helyettes középtanácsos paravánjára]

山ふかき宿にしあれば年ごとに花の心はあさくぞ有りける

jama fukaki
jado ni si areba
tosi goto ni
hana no kokoro va
aszaku zo arikeru

Hegyek mélyén áll
lakom, sötét erdőben,
évről évre hát
virágok szíve, bizony,
halovány: hamar hullnak.

いたるまに散りもぞはつるいかにして花の心に行くとしられん

itaru ma ni
csiiri mo zo hacuru
ika ni site
hana no kokoro ni
juku to siraremu

Míg odaérek,
oh, biztos mind lehullnak!
Virágok szívét
hogyan ismerhetném meg,
hogyan tudjam, mikor menjek?

(Curajuki-kötet, 252–253.)

おく霜の心やわける菊花うつろふ色のおのがじしなる

oku simo no
kokoro ja vakeru
kiku no hana
ucurou iro no
onogadzsisu naru

Rájuk szálló dér
tán ismeri szívüket?
Krizantémvirág:
változó színe mindnek
más és más természetű.

65

(Curajuki-kötet, 308.)

ちるにだにあはましものをやまぎくらまたぬははなのつら
さなりけり

csiru ni dani
avamasi mono o
jamazakura
matanu va hana no
curasza narikeri

Oh, csak legalább
hulltában láthatnám őt!
Hegyi cseresznye:
milyen szívtelen virág,
amiért nem is vár meg!

(Micune-kötet, 381.)

[Teidzsi császár dalversenyén:]

かぜにのみおほせやはてむむめのはなはなのこころをしら
ぬものから

kaze ni nomi
ósze ja hatemu
mume no hana
hana no kokoro o
siranu mono kara

Vajon igazán
mindent a szélre fogjak?
Szilvavirágok
szívükben mint éreznek,
nem is tudhatom pedig!

(Micune-kötet, 386.)

A fenti versekben Curajuki korábban idézett, *Régi és új dalok gyűjteményének* 49. számú vakájához hasonlóan a lehullás, illetve hervadás, vagyis természetes változásai alapján jelenítik meg szívvel rendelkező és érző lényekként az egyes virágokat. A példákból kitűnik továbbá, hogy legtöbbször a cseresznye-virágokról szóló vakákban szerepel a *virágok szíve* kifejezés és annak változatai. Láthatjuk ugyanakkor, hogy például Curajuki *Rájuk szálló dér...* kezdetű versében krizantém, Micune *Vajon igazán...* kezdetű költeményében szilvavirág⁵ *szíve* szerepel, ez pedig azt bizonyítja, hogy nem csak a cseresznyevirágot,

de számos más virágot is lélekkel rendelkező, érző lényként jelenítettek meg a 10. század japán költői. A fenti példákon kívül a Curajuki által szerkesztett *Újból válogatott japán dalok (Sinszen vaka, 新撰和歌, 930–934 között keletkezett)* című antológiába a költő beválasztott egy más versgyűjteményben és egyéb forrásban nem szereplő, „éző” lilaakácról szóló vakát.

みどりなるまつにかけたる藤なれどおのがこころと花はさきける

<i>midori naru</i>	<i>Mindig zöldellő</i>
<i>macu ni kaketaru</i>	<i>fenyőfára fonódik</i>
<i>fudzsi naredo</i>	<i>e lilaakác,</i>
<i>ono ga kokoro to</i>	<i>virágot így akkor bont,</i>
<i>hana va szakikeru</i>	<i>lám, mikor <u>kedve támad!</u></i>

(Tavaszi és őszi, 107.)

Az *Újból válogatott japán dalokban* szerepel Curajuki fentebb idézett *Te, ki az idén...* kezdetű vakája is, igen valószínű tehát, hogy különösen kedvelte az erre a gondolatkörre épülő verseket, ez pedig fontos tény a későbbiekben tárgyalt, szintén Curajuki által a *Régi és új dalok gyűjteményéhez* írt japán nyelvű előszó (kana-előszó, kanadzso, 仮名序) ide vonatkozó megállapításával kapcsolatban. A *Régi és új dalok hat kötet (Kokin vaka rokudzso, 古今和歌六帖, 10. század)* című antológiában továbbá szerepel Curajukinak egy olyan verse, amelyben nem konkrét virágról, hanem általában a növényekről (füvekről és fákról) beszél mint éző lényekről.

[Fénylő nap]

Curajuki

草も木も思ひしあれば出づる日の明ぐれこそはたのむべらなれ

<i>kusza mo ki mo</i>	<i>Füvek is, fák is</i>
<i>omoi si areba</i>	<i>éreznek, így hát biztos</i>
<i>izuru hi no</i>	<i>bízván remélnek</i>
<i>akegure koszo va</i>	<i>sötét hajnali órán,</i>
<i>tanomubera nare</i>	<i>s várják, hogy keljen a nap.</i>

(Első kötet, 280.)

Ebben a költeményben a növekedésükhöz nélkülözhetetlen nap felkeltének várása a növények nap iránti bizakodásának, napba vetett reményének érzéseként kerül kifejezésre.

A *virágok szíve* kifejezés egyébként elsőként a 898-ban rendezett *Teidzsi visszavonult császár leánykavirág-vetélkedője*⁶nevű költői verseny utáni lakomán költött, Motojuki néven ismert szerző versében szerepel.

[Ezeket a dalokat aznap [a vetélkedő után] költötte őfelsége a résztvevő költőkkel.] [Motojuki] 67

をみなへしなどかあきしもにほふらむはなのこころをひともしれ
とか

<i>ominaesi</i>	<i>Leánykavirág!</i>
<i>nado ka aki si mo</i>	<i>Vajon miért, hogy mindig</i>
<i>niouramu</i>	<i>ősszel virítasz?</i>
<i>hana no kokoro o</i>	<i>Tán hogy virágszívedet</i>
<i>hito mo sire to ka</i>	<i>ismerjék az emberek?</i>

(47.)

A japán eredeti szövegben az ősznek megfelelő *aki* szó egyaránt jelenti az őszt és a 'megun valamit', 'ráun valamire', illetve 'megcsömörlik' jelentésű *aku* (飽く) ige egyik alakját, ez a két jelentés pedig itt is együtt van jelen, vagyis nem kitartó, gyorsan változó szívet feltételez a költő az ősszel nyíló leánykavirágban, azaz emberhez hasonló érzésekkel ruházta fel. Ha összehasonlítjuk Hendzso főszerzetes jelen fejezet elején idézett versével (*Régi és új dalok gyűjteménye*, 226.), elmondhatjuk, hogy általában a leánykavirágot ruházták fel emberi tulajdonságokkal. Ahogy azonban korábban említettük, a leánykavirág neve alapján eleve egy lányra vagy nőre asszociálhat a költő (és a befogadó), a megszemélyesítésnek ez a fajtája tehát ezzel is kapcsolatban állhat. A többi növény esetében azonban általános tendencia, hogy eredeti természete, sajátosságai alapján jelenítik meg őket a költők érző lényekként. Továbbá ahogyan a fenti példák is bizonyítják, az ilyen jellegű versek a *Régi és új dalok gyűjteményének* korától kezdve jelen vannak a japán vaka-költészetben, így a második császári rendeletre összegyűjtött vaka-antológiában, a *Dalok későbbi gyűjteményében* (*Goszen vakasú*, 後撰和歌集, 951 körül keletkezett), valamint az azt követő időszakokban is találni valamennyit. A *virágok szíve* (*hana no kokoro*) kifejezés ugyanakkor a *Dalok későbbi gyűjteménye* óta szerepel szerelmes versekben a kedves virághoz hasonló (gyorsan változó) szívének metaforájaként, a szófordulatot első és eredeti jelentésében azonban a fentiekhez hasonló, a növényeket szívvel rendelkező, érző lényekként megjelenítő vakákban alkalmazták.

Új Forrás 2019/8 – Fittler Áron: A vaka-költészet természetsemlekléte és természet-ábrázolása a nyugati költészetben – Különös tekintettel a növények ábrázolására

3. Növények ábrázolása a *Tízezer levél gyűjteményében*

Az előző fejezetben áttekintettük a növényeket érző, gondolkodó, illetve cselekvő lényként ábrázoló vakák elterjedését és történetét, különös figyelmet fordítva a *virágok szíve* kifejezésre. Itt azonban észrevesszük, hogy a vizsgált kifejezés és az ilyen jellegű versek a *Régi és új dalok gyűjteményének* korában jelennek meg, a korábbi *Tízezer levél gyűjteményében* azonban nincsenek jelen. Találunk ugyan olyan költeményeket, amelyek magáról a természetről szólnak, köztük olyanokat is, amelyekben a költő megszólít egy-egy természeti elemet vagy jelenséget, érző, gondolkodó vagy cselekvő növények azonban még azokban az allegorikus versekben sem szerepelnek, amelyekben a lírai én kedvesét hasonlítja valamilyen növényhez.

A japán mitológiában azonban igen fontos szerepet kap a természet, a sintó istenvilág istenei a különböző természeti elemekben és jelenségekben lakoznak, és különösen gyakran szállnak le valamilyen fára vagy bokorra. Ha ebből a szempontból tekintünk a növényekre, azt feltételeznénk, hogy mivel a *Tízezer levél gyűjteményének* korában élő emberek a Heian-kor emberéhez képest közelebb voltak az istenek korához, verseikben is megtalálható a fentebb tárgyalt gondolkör, mégsem találunk olyan verseket, amelyek ezt bizonyítják. Felfigyelünk ugyanakkor arra a tényre, hogy a *Tízezer levél gyűjteményében* szereplő, istenek lakhelyeként vagy tartózkodási helyeként szolgáló hegyekről és egyéb helyekről szóló dicsőítő versekben gyakran szerepelnek növények.

諸者 人之守山 本辺者 馬酔木花開 末辺方 椿花開 浦妙山
曾 泣児守山

<i>mimoro va</i>	<i>Istenek hegye,</i>
<i>hito no moru jama</i>	<i>emberek mit vigyáznak:</i>
<i>motohe va</i>	<i>lábához közel</i>
<i>asibihana szaki</i>	<i>hanga virága nyílik,</i>
<i>suehe va</i>	<i>teteje táján</i>
<i>cubakihana szaku</i>	<i>kamélia virágzik.</i>
<i>uraguvasi</i>	<i>Mily csodálatos</i>
<i>jama zo</i>	<i>ez a hegy!</i>
<i>naku ko moru jama</i>	<i>Óvják, mint síró dedet.</i>

(Tizenharmadik kötet, Vegyes témájú dalok, 3236. [3222.]

Fudzsiwara no Kijokava követ egy verse:

春日野尔 伊都久三諸乃 梅花 榮而在待 還来麻泥

*Kaszugano ni
icuku mimoro no
ume no hana
szakaete arimate
kaerikuru made*

*Kaszuga mezőn,
imádott istenkertben,
oh, szilvavirág:
virágod pompájában
várj rám, míg visszatérek!*

(Tizenkilencedik kötet, 4265. [4241.])

A fenti istenek hegyét dicsőítő hosszúvers (csóka, 長歌) középpontjában az ott nyíló hangák és kaméliák képe áll, Fudzsiwara no Kijokava (藤原清河) tankája pedig egy istenek kertjében nyíló szilvafáról szól. Igaz, az itt szereplő szilvafát általában Kómjó császárné (光明皇后, 701–760) és a császári család allegóriájaként szokták értelmezni, fontos körülmény azonban, hogy a Kaszuga szentély⁷ istenének kertjében álló szilvafáról van szó, amelyet feltehetően arra a célra ültettek, hogy az istenség leszállhasson rá. Ezekon kívül a következő szerelmes vers lírai énje annak tulajdonítja azt, hogy nem találkozhat kedvesével, hogy hozzáért az istenként tisztelt cédrusfához.

[Taniva no Óme no Otome három verse:]

味酒呼 三輪之祝我 忌杉 手触之罪歟 君二遇難寸

*umaszake o
Miva no hafuri ga
ivau szugi
tefuresi cumi ka
kimi ni aikataki*

*Miva-hegy papja
imádja e cédrusfát:
talán büntetés,
amiért hozzáértem,
hogy téged nem láthatlak?*

(Negyedik kötet, Versváltások, 715. [712.])

Ezek a példák bizonyítják, hogy a *Tízezer levél gyűjteménye* költőinek tudatában is jelen voltak az istenekkel szoros kapcsolatban lévő növények, és verseikben is megénekelték azokat. Talán ez a tudat és gondolkodás hatott a *Régi és új dalok gyűjteményének* és az azt követő korok költőire, és a kifejezésvilág, illetve a retorikai eszköök fejlődésének részeként kezdték érző, gondolkodó és cselekvő lényekként ábrázolni a növényeket.

4. Növényekkel kapcsolatos kifejezések a nyugati költészetben

Ebben a fejezetben figyelmünket a nyugati költészet növényekkel kapcsolatos kifejezéseire és azok sajátosságaira fordítjuk. A természeti képek nyugati költészetben betöltött szerepe a tekintetben tér el legjelentősebben a japán költészettől, hogy szinte minden esetben a lírai én lelkiállapotának kifejezésére szolgáló eszközökként vagy a lelkiállapot háttereként szolgálnak.

A klasszikus görög és római költészetben, különösen Vergilius eclogáiban több példát is találunk tájábrázolásra, jelentős különbség azonban a japán vaka-költészethez képest, hogy amíg ott egy-egy növényt konkrétan megneveznek, a nyugati költészetben inkább a táj egészére irányul a költő figyelme, és – a későbbi nyugati költészethez hasonlóan – többnyire az emberi érzések, cselekvések hátterének szerepét tölti be a tájábrázolás.

Egy nagyobbbat lépve az időben nézzük példaként Shakespeare LIV. szonettjét! Shakespeare igen sok természeti képet, köztük növényeket alkalmaz költészetében, az itt szereplő rózsa metafora is a nyugati költészet növény- illetve virágábrázolásának jellegzetes példája.

*Ó, mennyire megszépíti a szépet
Az édes dísz, hogy nemes, igazi!
A rózsa szép, de szebb, még szebb az édes
Illattól, amely körüllebegi.*

*A vadrózsa épp oly mély tűzben izzik,
Mint a fajrózsák párfömös zománca,
S nyáron, ha a bimbók álarca nyílik,
Épp oly tüskén épp oly kacér a tánca.*

*De mert kincse csak tűnő tarkaság,
Csak él, s hervad, nem nézi senki sem,
S magába hal. Más az édes virág:
Édes párlatba hal át édesen:*

*S így illatozik majd, gyönyörű gyermek,
Ha elhervadsz, dalomban hű szerelmed.⁸*

Itt a nyíló, majd elhervadó rózsa a versben megszólított *gyermek* (Shakespeare barátja) metaforája, a rózsából készült párlat pedig a *gyermek* ifjúságát és szerelmét az utókornak továbbörökítő költő versét jelenti.

Találunk olyan megfogalmazást is, amelyben a virágok nyílása és hervadása a lírai én lelkiállapotának megfelelően történik. Jó példa erre Csoknaini közismert versének, *A Reményhez* című költeménynek a következő részlete.

71

*Jaj, de friss rózsáim
Elhervadtanak;
Forrásim, zöld fáim
Kiszáradtanak;
Tavasgom, vígságom
Téli búra vált;
Régi jó világom
Méltatlanra szállt.
Óh! csak Lillát hagytad volna
Csak magát nekem:
Most panaszra nem hajolna
Gyászos énekem.⁹*

Mint tudjuk, itt a költő szerelmével, Lillával való búcsúja utáni bánata kerül kifejezésre a megszemélyesített reményhez szóló panasz formájában. A szerelmük boldog korszakában virágzó rózsák elhervadtak, a fák kiszáradtak. Ebben az esetben is azt az elgondolást láthatjuk tehát, miszerint a természeti kép változása az ember érzéseinek hatására kerül megjelenítésre.

Goethe következő, *Az ibolya (Das Veilchen)* című költeményben a megszemélyesített ibolyát érző lényként írja le a költő, a virág itt megjelenő érzései azonban egészen másmilyenek, mint amilyeneket a japán vaka-költészet *virágok szívét* megéneklő verseiben láttunk.

*A réten kis ibolyka állt,
Hol senki rája nem talált,
Szép, rejtett ibolyácska!
És arra ment egy kis leány
Mosolylyal piros ajakán,
Szép volt s danolt
Mint fönna a madarak.*

*S az ibolya sohajt, szegény:
Oh volnék bár egy perczre én
A föld legszebb virága,
Csak míg a kedves leszakít*

Új Forrás 2019/8 – Fittler Áron: A vaka-költészet természetszemlélete és természet-
ábrázolás a nyugati költészetben – Különös tekintettel a növények ábrázolására

*És kebelén agyonszorít,
Rövid, rövid
Pár pillanatra csak!*

72 *De ah, a lány se hall, se lát,
Eltapossa az ibolyát,
Szegény kis ibolyácska!
Lelkét kiadva áldja még:
Meghalni is gyönyörűség
Te általad,
Kis lábaid alatt!¹⁰*

Jelen vers egy allegória, amelyben az ibolya minden bizonnyal a reménytelen szerelmes lírai én, a *kis leány* pedig a szeretett hölgy. Ennek megfelelően az ibolya arra vágyik, hogy a lány leszakítsa, illetve még annak is örül, amikor eltapossa őt. Mondanunk sem kell, hogy ilyen érzései vagy vágyai egy természetes mivoltában élő virágnak nem lehetnek, és ebben jelentősen eltér a *Régi és új dalok gyűjteményének* költői által érző, gondolkodó lényként megénekelte növényektől. A japán költők feltétlenül a növények természetes létállapotát veszik alapul, amikor érző, gondolkodó lényekként ábrázolják őket, és bár találni valamennyi Ki no Tosizada fent idézett *Dicsérő szavak...* kezdetű vakájához hasonló, emberre jellemző tulajdonságokkal felruházott növényekről szóló költeményt, a vaka-költészet növényei nem az ember érzéseinek vagy szándékának megfelelően éreznek vagy cselekszenek, hanem gyakorlatilag önállóan. Így tehát elmondhatjuk, hogy a Heian-kor embere a növényekre is az emberrel egyenrangú félként, társként tekintett.

A nyugati költészetben – eddigi vizsgálataink során – egyetlen költő természetfelfogását találtuk a Heian-kori japán költőkéhez hasonlóan: William Wordsworth-ét. Közismert Wordsworth természetfelfogása, természeti képeket és jelenségeket megéneklő és megszólító versei alapján pedig láthatjuk, hogy a természet elemeit és jelenségeit önmagával egyenrangú lénynek tekinti, illetve megmutatkozik bennük sajátos gondolatvilága, amely alapján az ember eggyé válik a természettel. Nézzük példaként jól ismert *Táncoló tűzliliomok* (az eredeti cím, *The Daffodils* nárciszokat jelent) című versét!

*Sétáltam, mint felhő, melyet
szél hajt, céltalan, könnyedén,
s egyszer csak egy sor, egy sereg
aranyliliom tűnt elém,
a tó partján, a fák alatt
ringtak, táncoltak álmatag.*

[...]

*lángszírom, táncos, büszke fej
hintázott ott vagy tízezer.*

*Tűztánc volt a tó is, de ők
tűltündökölték a vizet, -
költő ily társaság előtt
csak boldog s vidám lehetett!
Néztem, - néztem, - nem tudva még,
hogymily gazdaggá tett a kép;*

*mert ha merengő éjeken
lelkem most önmagába néz,
gyakran kigyúl belső szemem,
mely a magány áldása, és
megint veletek lobogok,
táncoló tűzliliomok.¹¹*

Wordsworth természet iránti áhítata, a természet szépsége és makulátlansága feletti meghatódottsága kerül kifejezésre a versben, fontos sajátosság azonban, hogy a megjelenített virágok ringtak a szélben (ezt az eredeti angol szöveg alapján tudjuk), vagyis a költő természetes formájukban ábrázolja őket, ez a mozdulatuk lesz a megszemélyesítés révén táncként láttatva, tündöklésük pedig az eredeti szövegben kitörő örömként kerül megfogalmazásra. Ez a fajta ábrázolásmód pedig hasonlít ahhoz, amit a japán vakákban láttunk. A vers végén továbbá Wordsworth együtt lobog a tűzliliomokkal (az eredetiben együtt táncol a nárciszokkal), ezzel pedig kifejezi, hogy eggyé válik velük, társakként tekint rájuk. Wordsworth ugyanakkor, bár dicsőíti a természetet, amiért az megtanítja az embernek a helyes életformát, mégis az emberiség elvesztett boldogságát, a városiasodás következtében az eredeti életformától való eltávolodás miatti bánatát fejezi ki, illetve eme eredeti állapot visszahozásának fontosságát hangsúlyozza természetet megéneklő verseiben, vagyis a természet filozófiájának fontos részét képezi.¹² Wordsworth költészetében is végső soron az ember kerül tehát a középpontba, a természetelemeinek és jelenségeinek emberrel azonos lényként való megjelenítése, illetve természettel való eggyé válása tekintetében azonban némi hasonlóságot mutat a japán klasszikus vaka-költőkkel. Természetesen a természetet megéneklő japán vakák háttérében is sok esetben megtalálhatóak az emberi érzések: a négy évszak váltakozásában a költőknek eszükbe jut saját éveik múlása, vagy különösen a cseresznyevirág rövid ideig

tartó virágzásáról mindenkinek a mulandóság jut eszébe, a *virágok szívét* megéneklő, illetve más, a növényeket érző, gondolkodó lényekként láttató költemények nagy részeazonban inkább a költők képzeletén alapuló, intellektuális jellegű alkotások¹³ és könnyedebb hangvételűek, nem kell tehát mögöttük feltétlenül az étellel vagy más emberi dologgal kapcsolatos mély eszmét feltételeznünk. De mi állhat ezen gondolkodás és annak költészetben való megjelenésének háttérében?

5. A két kultúra költészetében mutatkozó különbségek okairól – A költészetfelfogás különbözősége

Amint a fentiekben végigvezettük, a japán és a nyugati költészet természetfelfogásában alapvető különbségek mutatkoznak. Ugyanakkor – amint a tanulmány elején megemlítettük – az embernek életet adó növényekről szóló mondák a nyugati hiedelemvilágban is jelen vannak, magának a természetnek a megéneklése, illetve a növényeket és állatokat önállóan érző vagy cselekvő lényekként való megjelenítése a növénné vagy állattá változott emberekről szóló átváltozás-történetek, illetve a Wordsworth-höz hasonló sajátos természetfelfogáson alapuló költészetén kívül nincs jelen a nyugati lírában. Véleményünk szerint ennek oka a nyugati és a japán költészetfelfogásban keresendő.

5.1 A vaka-költészet természetszemlélete – A Régi és új dalok gyűjteménye japán nyelvű előszavának költészetfelfogása

Az első jelentős és a későbbi japán költészetre nagy hatást gyakorló japán poétikai munkának nevezhető japán nyelvű előszóban Ki no Curajuki a következőt mondja a vaka-költészet mibenlétéről: „A japán dal magja az egyén lelke, amelyből számtalan szólevél sarjadzik. A világon az embereket rengeteg dolog veszi körül, így tehát mindent, amit szívükben éreznek, azon keresztül fejezik ki, amit látnak vagy hallanak. *A virágok között éneklő poszáta, vagy a vízben lakó béka énekét hallva pedig feltesszük a kérdést: van-e olyan élőlény, ami ne költene dalokat.*”¹⁴

A híres részlet kiemelt utolsó mondata különösen figyelemre méltó a vaka-költészet természetszemléletével és az érző, gondolkodó vagy cselekvő természeti elemekről, jelenségekről szóló vakákkal kapcsolatban. A kor embere tehát költészetnek tekintette a poszáta vagy a béka, azaz az állatok hangját is. És mivel a költészet egyenlő az érzések kifejezésével, az állatokat is lélekkel rendelkező, érző lényekként fogták fel. Itt ugyan nem szerepelnek növények, a Muromacsi-kor (15–16. század) nagy verskritikusa, Szógi (宗祇, 1421–1502) *Rjódo kikigaki* (兩度聞書) című *Régi és új dalok gyűjteménye*-értelmezésében

a következőt mondja a fenti részletről. „Az érző lélekkel rendelkező lényekre mind ugyanígy hatnak a föld és az ég változásai, így tehát a természet törvénye, hogy a poszáta csivitel a virágok között, vagy a béka hangját hallatja a vízben. Ezen kívül azt kell mondanunk, hogy *a virágok és a víz is törvénytelenül verset költenek. A virágok lelke [szíve; hana no kokoro] megjelenik színükben, a víz lelke kifejeződik annak hangja által. Az időt megérezvén változtatják színüket vagy újítják meg hangjukat.*”¹⁵

75

Itt konkrétan szó esik a virágok és a víz szívéről, és különösen fontos az a megállapítás, miszerint a virágok szíve (érzései) megjelenik azok színe által. Igaz, a fenti megállapítás a Heian-kornál jóval későbbi korszakban élt Szógitól származik, amint a 2. fejezetben láthattuk, a *virágok szíve* kifejezés valóban létezik, a színükben érzéseiket megmutató virágok pedig megjelennek, mégpedig elsősorban Curajuki és Micune költészetében, ezért helytálló megállapításnak tekinthetjük Szógi jelen gondolatait a Heian-kori növényiszemlélettel kapcsolatban. Létezik továbbá a *víz szíve* kifejezés is, és ugyancsak Curajuki és kortársainak verseiben jelenik meg elsőként, legtöbbször azonban a víz tisztaságát szokták a víz tiszta szívének nevezni, illetve Izumi Sikibu (和泉式部, 10–11. század) alábbi vakájához hasonlóan a vízben tükröződő vagy abba hulló virágokkal (elsősorban cseresznyevirágokkal) együtt szerepel a költészetben.

[Tavaszi dalok]

かげにさへふかくも色のみゆるかな花こそ水のこころなり
けれ

<i>kage ni szae</i>	<i>Tükröképük is</i>
<i>fukaku mo iro no</i>	<i>élénk, mély színben játszik,</i>
<i>mijuru kana</i>	<i>virul a tóban.</i>
<i>hana koszo mizu no</i>	<i>Lám, a virágok lettek</i>
<i>kokoro narikere</i>	<i>buzgó lelke a víznek!</i>

(Izumi Sikibu-kötet, 314.)

Szógi azon megállapítása, miszerint a víz szíve megjelenik annak hangja által, nem támasztható alá 10. századi vakákkal, *virágok szívével* kapcsolatos megállapítása azonban figyelemreméltó, és elmondhatjuk, hogy az *időt megérezvén* színük változtatásáról, ezáltal pedig érzéseik kifejezéséről szóló fejtegetésével – összevetve azt a *Régi és új dalok gyűjteménye* korának vakáival – helyesen értelmezi Curajuki japán nyelvű előszavának gondolatait. Nem szabad elfelejtenünk továbbá, hogy a japán költészet legelső verseit a

hagyomány szerint a japán sintó hitvilág istenei költöttek. Mivel tehát a különböző természeti elemekben és jelenségekben istenek lakoznak, azok is *törvényszerűen verset költenek*. Minden bizonnyal ezért vannak jelen a japán költészetben kezdettől fogva a természetről szóló versek, illetve ezért 76 énekeltek a *Régi és új dalok gyűjteménye* korának költői az ember szándékaitól függetlenül érző, gondolkodó, cselekvő növényekről.

5.2 A nyugati költészetfelfogás

Vessük most össze a japán költészet mibenlétéről szóló fenti gondolatokat a nyugati költészet alapvető, és a későbbi korok költészetére ugyancsak nagy hatást gyakorló poétikai munkáinak, Arisztotelész *Poétikájának* és Horatius *Ars Poeticájának* megállapításaival!

A két szöveg alig tesz említést a természeti képekről, a *Poétika* költészet mibenlétével kapcsolatos alábbi megállapítását azonban fontosnak tartjuk kiemelni. „Mivel természettől megvan bennünk az utánzás, az összhang és a ritmus érzéke – s világos, hogy a versmértékek csak a ritmus részei –, a kezdettől fogva legtehetségesebbek lassankint előre haladva, rögtönzéseikből fejlesztették ki a költészetet. A költészet az egyes költők sajátos jelleme szerint vált szét: a komolyabbak a szép tetteket és a kiváló emberek tetteit utánozták, a közönségesebbek pedig a hitványakat.” (IV. fejezet)¹⁶

Vagyis a költészet az emberek tetteiről szól (azokat utánozza), középontjában az ember áll. Ezen kívül természetesen nem csak az ember tetteit, hanem érzéseit is kifejezi. Horatius *Ars Poeticájában* ugyanakkor a képi eszközökkel – beleértve a természeti képeket is – kapcsolatban csupán azok helyes használatáról, megválasztásáról, illetve arányáról tesz megállapításokat, a természet és az ember kapcsolatára vagy a természet versekben betöltött szerepére nem tér ki.

*Kár szükségtelenül dicsérni Diána csalitját,
oltárát, s e szelíd tájon szaladó patakocskát,
kár ama Rajna folyót dicsérni, s a tarka szívárványt,
hogya nem arról van szó.*¹⁷

– mondja többek között. A *Régi és új dalok gyűjteménye* japán nyelvű előszavában Curajuki hosszasan tárgyalja az évszakok természeti elmeinek, jelenségeinek megéneklését, az azok által kiváltott érzéseket, illetve azokban az emberi érzésekkel rokon elemek felfedezését mint a vaka-költészet mibenlétét és alapvető sajátosságát.¹⁸ Ezzel szemben a nyugati irodalom alapvető poétikai munkáiban a költészet az emberi tettek utánzásaként kerül meghatározásra, a természeti képek pedig kezdettől fogva az emberi tettek és érzések megéneklésének lettek alárendelve.

6. A vakák nyugati fordítása és a természeti képeket alkalmazó retorika – Befejezés helyett

A fentiekben megvizsgáltuk a japán vaka-költészet és a nyugati líra természeti képeit, különösen a növényekkel kapcsolatos kifejezéseket, és megállapítottuk az alapvető különbségeket, amelyek okait a két kultúrkör költészetfelfogásában láttuk. A nyugati költészetben, leszámítva Wordsworth sajátos természetszemléletét, a versekben megjelenő természeti képek általában az emberi érzések vagy cselekvések kifejezésének rendelődnek alá, nem léteznek önállóan. A japán költészetben ezzel szemben még a növényeket is ábrázolják érzéseiket és gondolataikat önállóan kifejező, vagy önállóan cselekvő lényekként, valamint egyenrangúnak tekintik őket az emberekkel. Jelen tanulmány írója vizsgálja a vaka-költészet retorikai eszközeinek nyugati nyelvekre történő fordítását, ezzel kapcsolatban pedig felfigyelünk arra, hogy az itt tárgyalt természetszemléletben látható különbség a nyugati fordításokban is megmutatkozik. A lírai ént és a költeményben megjelenő természeti elemet azonos rangúakként megjelenítő vakák esetében is, nyugati nyelvre lefordítva a természeti kép igen gyakran alárendelődik az emberi érzésnek vagy cselekvésnek. Ahhoz azonban, hogy pontosan adjuk vissza egy nyugati nyelven a japán költészet sajátosságait, többek között az itt vizsgált költészetfelfogásban mutatkozó különbség figyelembe vételét is fontosnak tartjuk.

Új Forrás 2019/8 – Fittler Áron: A vaka-költészet természetszemlélete és természet-ábrázolása a nyugati költészetben – Különös tekintettel a növények ábrázolására

[Jelen tanulmány a következő tanulmánykötetben japán és magyar nyelven megjelent szöveg magyar változata: Cunedo Makiko–Tódzsinbara Eric (常田 慎子・唐仁原 エリック) szerk.: *A japán irodalom hálózatai - Érintkező diskurzusok, képek, hangok* (『日本文学のネットワーク—重なり合う言説・イメージ・声—』). Vaszeda Egyetem Nemzetközi Japán Kultúra- és Irodalomkutató Társaság (早稲田大学日本文学・文化国際研究会), Tokió, 2018. 03., 40–67. o.]

¹ Erről részletesen ld. Charles M. Skinner: *Myths and Legends on Flowers, Trees, Fruits, and Plants in All Ages and All Climes*. (J. B. Lippincott, 1925) című munkáját. Az életfa és világfa japán változatáról és más szakrális növényekről Nakanisi Szuszumu ír részletesen: 中西進 「聖なる草木一万葉集と植物」 (In.: 言語生活 413, 4; 1986. 04.

² 石井公成 「〈講演〉草木成仏説の背景としての和歌」 In.: 叡山学院研究紀要 29; 2007. 03.

³ A klasszikus japán versek eredeti szövegének forrása a japán vaka-költészet nagylexikona, a *Sinpen kokka taikan* (新編国歌大観) digitális változata (in.: 日本文学Web図書館, Nihonbungaku Web-tosokan), a versek sorszáma ugyanazon forrás sorszámozását követi. A vakák és más japán szövegek magyar fordítása az eredeti klasszikus japán szöveg alapján a tanulmányíró munkája. A költemények keletkezési körülményeit vagy témáját jelölő prózai bevezetőket (kotobagaki, 詞書) dőlt betűvel szedtük, a versekben és más szövegekben szereplő kiemelések, aláhúzások szintén a tanulmányírótól származnak. A versek, tulajdonnevek és más japán kifejezések latin betűs átírása a magyar helyesírás szabályainak megfelelően történt, a személynevek japán névsorrendben (családnév, utónév) szerepelnek.

⁴A szögletes zárójelben szereplő prózai bevezetők több egymás után következő vers előtt szerepelnek, költők neve esetében több egymás után következő vers azonos szerzőjére utal, azaz az adott verseskötetben nem közvetlenül az idézett vers előtt állnak.

⁵A Micune-kötet több autentikus másolatában azonban ugyanebben a versben szilvavirág helyett cseresznyevirág szerepel.

78 ⁶*Teidzsi no in no ominaes-i-avasze* (亭子院女郎花合). Teidzsi Uda császár (宇多天皇, uralk. 887–897) lemondása utáni neve.

⁷Kasuga taisha (春日大社). A mai Nara városban található sintoista szentély.

⁸*William Shakespeare: Szonettek*. Fordította Szabó Lőrinc. Szukits Kiadó, Szeged, 1993 (a Magyar Elektronikus Könyvtárban szereplő digitalizált változat)

⁹*Csokonai Vitéz Mihály összes versei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1960 (a Magyar Elektronikus Könyvtárban szereplő digitalizált változat)

¹⁰*Dóczi Lajos munkái*, 10. kötet: *Goethe költeményei*. Fordította Dóczi Lajos. Lampel Kiadó, Budapest, 1906 (a Magyar Elektronikus Könyvtárban szereplő digitalizált változat)

¹¹Szabó Lőrinc fordítása. In.: *Populart füzetek*, 56. *Óda a nyugati szélhez : Antológia*. Interpopulart Kiadó, Szentendre, 1995 (a Magyar Elektronikus Könyvtárban szereplő digitalizált változat)

¹²Wordsworthról, illetve természet és ember viszonyával kapcsolatos eszméiről részletesen ld. Alan Bewell: *Wordsworth and the Enlightenment. Nature, Man, and Society in the Experimental Poetry*. (Yale University Press, 1989) címűmunkáját.

¹³Nogucsi Szuszumu a Heian-kori arisztokraták természetszemléletének egyik sajátosságaként a négy évszakra szóló versekben alkalmazott megszemélyesítés és hasonlat (mitate, 見立て) fejlődésének formájában megjelenő erős intellektualizmust jelölte meg. (野口進「古今集の自然観照 特に四季の歌を中心にして」In.:『金城学院大学論集』23; 1976. 03.)

¹⁴Az eredeti szöveg: やまとうたは人のこころをたねとしてよるづのことはとぞなれりける、世中にある人ことわざしげきものなれば、心におもふことを見るものきくものにつけていひいだせるなり、花になくうぐひす水にすむかはづのこゑをきけば、いきとしいけるものいづれかうたをよまざりける

¹⁵Az eredeti szöveg: 喜怒哀楽の性ある物はみな如此天地の氣に 湧けども春の花にうぐひす 鳴、春水に 鱖いのこゑをるも自然之理なり。一切の禽 獸もおなじかるべし。又花も水も詠歌のん理 ありといふべし。花の心は色に出、水の心はこゑにあらはるゝなり。時に感じて色を 変じ、こゑをあらたむるなり。 (A szöveg a következő kiadványból származik: 竹岡正夫『古今和歌集全評釈』補訂版 上. 右文書院, 1996)

¹⁶*Arisztotelész: Poétika*. Fordította Sarkady János. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1974 (a Magyar Elektronikus Könyvtárban szereplő digitalizált változat)

¹⁷*Horatius összes művei*. Bede Anna fordítása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989

¹⁸Többek kösött a következő részletben: *Így született egyre több és sokféle dal, amelyekben kifejezést nyert a virágok csodálata, a madarak irigylése, a megindultság a tavaszi pára által, vagy a harmat keltette szomorúság.* (Az eredeti szöveg: かくてぞ花をめでとりをうらやみかすみをあはれびつゆをかなしぶ心ことばおほくさまざまになりける)